

УДК 346.32

ХАРАКТЕРИСТИКА ОПЕРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ ТА ЇХ ВИДІВ

Івер І.О.

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

В статті досліджено питання щодо оперативно-господарських санкцій. Охарактеризовані оперативно-господарські санкції. Оперативно-господарські санкції є специфічним видом господарсько-правових санкцій, але не є заходами господарсько-правової відповідальності. Розглядаючи оперативно-господарські санкції в контексті оперативних заходів, можна дійти висновку, вони є особливою категорією правоохоронних заходів. Законодавством передбачена можливість в договорі закріпити не передбачені ГКУ оперативно-господарські санкції. **Ключові слова:** оперативно-господарські санкції, належне виконання зобов'язань, реалізація санкцій, правова норма, оперативні заходи, характеристика заходів, саморегулювання.

Актуальність теми. Оперативно-господарські санкції – дуже важливий механізм договірної дисципліни. Господарський кодекс України (далі ГК України) декларує можливість впливу на порушника у сфері господарювання за допомогою оперативно-господарських санкцій, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та правові наслідки. Господарсько-правова санкція – необхідний елемент структури правової норми, наслідок невиконання обов'язку, котрий має обов'язкову силу для господарського органу, дотримання якого приписано державою, що забороняє ухилення від певного правила поведінки. Проблема поняття, сутності, якісних характеристик ознак, підстав і порядку застосування оперативно-господарських санкцій на даний момент є досить актуальною, зважаючи на той факт, що норми, які врегульовують функціонування останніх, були вперше закріплені на законодавчому рівні в результаті прийняття Господарського кодексу України. Але думки науковців стосовно останніх розходяться і тому відсутній детальний аналіз санкцій.

Метою даної статті є дослідження окремих видів оперативно-господарських санкцій, не передбачених ГК України, аналізі практики господарських судів у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даної тематики торкалися у своїх Талькова З.Ф., Щербина В., Гапало С.Ю., В.П. Грибанов, Хоменко В.Н., Петров В.С. та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. Постійний розвиток відносин у сфері господарювання, збільшення саморегуляції відносин між господарюючими суб'єктами, удосконалення організаційної структури суб'єктів господарського права, тож розширюються і можливості впливу на контрагентів задля забезпечення своїх правомочностей. Одним із найдискусійніших інститутів у господарському праві є оперативно-господарські санкції.

Поняття господарсько-правових санкцій дістало своє нормативне закріплення лише з прийняттям ГК України від 16 січня 2003 р. Так, відповідно до ст. 217 ГК України господарськими санкціями визнаються заходи впливу на порушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та правові наслідки [1].

В.Н. Хоменко визначає господарсько-правову санкцію як необхідний елемент структури правової норми, наслідок невиконання обов'язку, котрий має обов'язкову силу для господарського органу, до-

тримання якого приписано державою, що забороняє ухилення від певного правила поведінки. На його думку, не можна розуміти під санкцією передбачені нормами права наслідки тих чи інших дій (бездіяльності) господарського органу, які не є протиправними, хоча б ці наслідки і були «несприятливими» для господарського органу, на який вони покладаються. Якщо розглядати оперативно-господарські санкції в контексті оперативних заходів, то вони є особливою категорією правоохоронних заходів [7].

Згідно із законодавством оперативно-господарська санкція може застосовуватись за умови чіткого обумовлення цього в конкретному господарському договорі з обов'язковою вказівкою на необхідність повідомлення «потерпілою» стороною стороною-порушника про її застосування із зазначенням строку здійснення такого повідомлення (це стосується також орендних зобов'язань) [9; 10; 11].

В. Щербина зазначає, що порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням. Автор вважає, що скасування оперативно-господарських санкцій, встановлене ч. 2 ст. 237 ГК України, слід кваліфікувати як один із проявів такого способу захисту прав суб'єктів господарювання, як відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, передбаченого ч. 2 ст. 20 ГК України [4].

Ст. 236 ГК України закріплює такі види оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною;

відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

2) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку борж-

ника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію тощо);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання [2].

В дисертації Галькової З.Ф. обґрунтована необхідність уточнення переліку оперативного-господарських санкцій, що закріплені в ст. 236 ГК України, шляхом виключення такої санкції, як «списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію», із переліку оперативного-господарських санкцій, закріпленого в ч. 1 ст. 236 ГК України. Також автор пропонує з урахуванням дослідження практики застосування оперативного-господарських санкцій уточнити порядок їх застосування. Для цього задля зменшення в майбутньому вірогідності оскарження застосування оперативного-господарських санкцій запропоновано у ст. 237 ГК України закріпити загальні положення такого порядку, а саме: а) встановлення обов'язку сторони, яка потерпіла від правопорушення, по складанню акту, в якому повинен бути документально зафіксований факт правопорушення, що підтверджує наявність фактичної підстави для застосування оперативного-господарських санкцій цією стороною договору; б) встановлення відповідних застережень у самому договорі для третіх осіб щодо можливості застосування оперативного-господарських санкцій, які можуть обмежити передачу майна по договору; в) встановлення терміну застосування таких санкцій та оскарження їх застосування, а саме пропонується таким терміном визнати один місяць від дня виявлення порушення, та не більше три місяці від дня його скоєння. При цьому автор зазначає, що доцільно залишити право за суб'єктами господарювання самостійно за взаємною згодою визначати у договорі інший порядок застосування таких санкцій [3].

Проблематичним є іноді відмежування оперативного-господарських санкцій від штрафних санкцій. Зокрема, в одній із справ, що слухалася в господарському суді Одеської області, прокурор вимагав визнання недійсним положення договору про постачання електроенергії, вважаючи це штрафною санкцією. Підставою позову визначалося те, що відповідальність споживача енергії за порушення умов договору з енергопостачальником та Правил користування електричною і тепловою енергією згідно із законодавством України передбачена ч. 4 ст. 26 Закону України «Про електроенергетику». У випадку споживання електричної енергії понад договірну величину за розрахунковий період споживачі сплачують енергопостачальникам двократну вартість різниці фактично спожитої і договірної величини (ч. 5 ст. 26 Закону України «Про електроенергетику»). Прокурор вважав, що ці санкції, є господарсько-правовою відповідальністю за правопорушення у сфері господарювання і за своєю природою є штрафними санкціями. Застосовуючи системний аналіз вказаних норм, господарський суд дійшов до висновку, що передбачена ч. 5 ст. 26 Закону України «Про електро-

енергетику» спеціальна санкція спрямовує свою дію на запобігання понаддоговірному використанню споживачами електричних енергетичних ресурсів держави задля забезпечення збалансованості енергосистеми держави як стратегічної складової державної безпеки. Таким чином, дана санкція є санкцією за порушення саме дисципліни енергоспоживання на єдиному енергоринку України, а не за порушення грошового зобов'язання або дисципліни розрахунків у сфері економіки. Виходячи з аналізу положень ГК України, судом було зроблено висновок, що така санкція є оперативного-господарською санкцією в розумінні ст. 235-237 ГК України [5; 6].

Слід також проаналізувати вітчизняне законодавство з приводу поняття оперативного-господарських санкцій, щоб визначити якісні характерні ознаки санкцій. Згідно зі ст. 235 ГК України оперативного-господарськими санкціями є заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення чи попередження повторення порушення зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Із положень ст. 235-237 ГК України випливає наступне: юридичною підставою застосування оперативного-господарських санкцій є договір (п. 2 ст. 235); фактичною підставою для застосування оперативного-господарських санкцій є порушення господарського зобов'язання другою стороною (п. 1 ст. 237); ці санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання (п. 3 ст. 235); передбачено позапретензійний та позасудовий порядок їх застосування (п. 1 ст. 237); вид оперативного-господарської санкції та порядок її застосування визначається господарським договором (п. 2 ст. 236, п. 2 ст. 237); заінтересована сторона має право звернутись до суду із заявою про скасування оперативного-господарської санкції у випадку її неправомірного застосування (п. 2 ст. 237); застосування оперативного-господарських санкцій не виключає можливості відшкодування збитків та стягнення штрафних санкцій (п. 3 ст. 237) [1; 2; 3].

Виходячи з матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень можна зрозуміти, що найбільше спорів в суди надходить з приводу скасування такої оперативного-господарської санкції, як «донарахування обсягу та вартості недорахованої електроенергії внаслідок порушення правил користування електричної енергії» та «відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином» [2; 8].

Важливим положенням є ч. 2 ст. 236 ГК України про те, що перелік видів оперативного-господарських санкцій не є вичерпним, тобто сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативного-господарські санкції. Проаналізувавши дані Єдиного державного реєстру судових рішень можна виокремити такі найпоширеніші у практиці оперативного-господарські санкції:

1) Заборона доступу до приміщень

Так, до Господарського суду м. Києва звернулося з Публічне акціонерне товариство до Товариства з обмеженою відповідальністю (далі ТОВ) про скасування оперативного-господарської санкції у вигляді заборони позивачеві доступу до приміщень, накладену на підставі договору суборенди [9].

2) Сплата підвищеного тарифу

Так, ТОВ звернулось до господарського суду Одеської області із позовом до ТОВ в особі філії

про скасування оперативно-господарської санкції у вигляді сплати підвищеного тарифу за скидання ненормативно-очищених стоків [10].

Сторони часто плутають оперативно-господарські санкції з іншими механізмами, що функціонують в господарському праві. До господарського суду Одеської області звернулось Дочірнє підприємство Закритого акціонерного товариства з позовом про скасування оперативно-господарської санкції у вигляді застосування підвищеного тарифу за послуги водовідведення, як підвищеної плати за скид ненормативно-очищених стічних вод. Проте відповідач проти позову заперечував та у судовому засіданні довів, що приймання понаднормативних забруднень є оплатною послугою з боку водоканалу, у зв'язку з чим не може

вважатись оперативно-господарською санкцією, тому суд відмовив у задоволенні позову [11].

Висновок. На підставі аналізу практики господарських судів щодо розгляду спорів про застосування оперативно-господарських санкцій, можна виокремити такі ефективні види оперативно-господарських санкцій, не передбачених Господарським кодексом України: 1) заборона доступу до приміщень орендодавця у випадку прострочення зобов'язання орендарем; 2) сплата підвищеного тарифу, передбачена договором за перевищення обсягів.

Підсумовуючи вищенаведене можна зазначити, що розвиток інституту оперативно-господарських санкцій диктується практикою, отже він ще формується, створюються нові види, що було завбачливо передбачено законодавцем.

Список літератури:

1. Гапало С.Ю. Правова природа оперативно-господарських санкцій. Форум права. 2007. № 3. С. 52-60.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. ВВР України. 2003. № 18. Ст. 144.
3. Талькова З.Ф. Підстави, види та форми господарсько-правової відповідальності. Дисертація к.ю.н. Донецьк, 2010. 394 с.
4. Щербина В. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки наукових досліджень. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. С. 10-15.
5. Петров В.С. Про судову практику застосування положень ГК про оперативно-господарські санкції. Одеса: «Юридична література». Київ, 2014. С. 187-192.
6. Рішення господарського суду у справі 15/17-277-2011. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14565787>.
7. Хоменко В.Н. Ответственность в хозяйственном праве. К.: Вища школа, 1975. С. 103.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
9. Рішення Господарського суду від 17.10.2016. Справа № 910/17580/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62608275>.
10. Рішення Господарського суду від 20.01.2016 р. Справа № 916/4524/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55216767>.
11. Рішення Господарського суду від 01.03.2016 р. Справа № 916/4974/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56187509>.

Ивер И.А.

Институт прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ХАРАКТЕРИСТИКА ОПЕРАТИВНО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХ САНКЦИЙ И ИХ ВИДОВ

Аннотация

В статье исследованы вопросы оперативно-хозяйственных санкций. Охарактеризованы оперативно-хозяйственные санкции. Оперативно-хозяйственные санкции является специфическим видом господарско-правовых санкций, но не являются мерами хозяйственно-правовой ответственности. Рассматривая оперативно-хозяйственные санкции в контексте оперативных мероприятий, можно сделать вывод, они являются особой категорией правоохранительных мер. Законодательством предусмотрена возможность в договоре закрепить не предусмотрены ХКУ оперативно-хозяйственные санкции.

Ключевые слова: оперативно-хозяйственные санкции, надлежащее исполнение обязательств, реализация санкций, правовая норма, оперативные мероприятия, характеристика мероприятий, саморегулирование.

Iver I.O.

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice

Yaroslav Mudryi National Law University

CHARACTERISTIC OF OPERATIONAL-ECONOMIC SANCTIONS AND THEIR TYPES

Summary

The article deals with issues of operational and economic sanctions. Operational and economic sanctions are described. Operational-economic sanctions are a specific type of economic-legal sanctions, but are not measures of economic and legal responsibility. Considering operational and economic sanctions in the context of operational activities, one can conclude that they are a special category of law enforcement measures. Legislation provides for the possibility of securing in the contract no HKU operational and economic sanctions.

Keywords: operational and economic sanctions, proper fulfillment of obligations, implementation of sanctions, legal norm, operational measures, characteristics of actions, self-regulation.